

МОНЪГЪЛ-СОВЕТСК УЛСИН ИНЬГЛГЭН

Моньгъл болн советск улсина ах-дүүгэинэр иньглгэн мөнх эвдршго бат. Эн иньглгэниг мана оln-амтн сулдхврн болн тустан баялгэна түлгидж, социалистическ хаалгар йовдж йовх мана эн-кр орн-нутгин делгрлгин болн цецгллтин булг гидж тоолц-хана.

Моньгъл-советск ах-дүүгэинэр иньглгэн — алдр, ик болн багь келн-амтн хоорндан пролетарск интернационализмин авц-барцар иньглгэн болдж кумни тууджд амтн түрүн болдж үүдв.

Нарт делкән пролетариа-тин вождь В. И. Ленин болн моньгъл улсн туурген гардгч Д. Сухэбатор үүдәдж токтасн моньгъл-советск иньглгэн — экн авгасн авн мана хойр орн-нутгин оln-амтс империалистическ деермчрин өмнәс хамдан кегч ноолданд делгрдж куч авад, мана туурген үрдин цусар эн батлгдв.

Алдр Октябрьск социалистическ революцин үлмәггяр, моньгъл улс, эврәннь вождь — Моньгъл Оln-амтнә Революционн партин гардврт, Арәсән кәдлмшчрин болн крестьянмудин күчлгч дөньгәр, 1921 жил эврәннь сулдхврин болн тустан баялгэна төлә бослгь кегәд, газадн болн дотрдундин феодалмудин мухлалгыг хамхлдж хаяд, оln-амтнә демократическ йос токтатгәд, орн-нутгтан йоста гидг эзн болв.

Оln-амтнә революц диилсн түрүн өдрәс авн Моньгэлин Оln-амтнә Революционн парт, советск оln-амтнә иньглгь батлдж, делгрүллгэниг цуг аргарн күчәх төр өмнән тавлә. 1921 джилин намр моньгъл делегац, Сухэбатор толгяачта, Советск Арәсәд одсми. 1921 джилин ноябрин 5-д моньгъл болн советск оln-амтсин хоорнд иньглгэна туск бооцанд гар тавгдсми. Эн бооцанас иштә, урдк Моньгэлин правительствь хаана Арәсә хойран хоорнд кегдсн тегш зөв уга цуг бооцад хайгдәд, моньгэлин өрн цуггар уга кегдсн баясми. Эн шин бооцан — тустан болн гоодан баялгэна авц-барциг күндлгэна ул деер кегдсми.

Моньгъл улст советск оln-амтн күрггч дөньгин ашд, мана орн-нутгт 37 джилин эргид тустан делгрлгэна ашд экономикан болн культурин халхарн ик диилврмүд күцв. Мана орн-нутгин селәнә эдл-ахун, промышленностин, эрдмин, сургьулин, искусствин болн наукин, залгылдана болн көлгнә өслтд эн дөнъ ик тусан күргв.

Революцин өмн мана орн-нутгт эврә промышленность чигн, көдлмшч класс чигн уга билә. Советск иньгүд техникәр болн эврәннь урчударн дөнъ болсна ашд, 1922 джил Налайх гидг шахт, 1934 джил автомеханическ болн цө хаяльдг завод, тер джилин бий-

днь — промкомбинат, централнь электростанц, ноос угдаг фабрик, модар урлгэна завод, тоосхин завод тосхгдв. Тиим кевәр мана орн-нутгт өдгә чагин промышленностин ул делдгдәд, көдлмшч класс гарад, хурдар өсв.

Оln-амтнә революц диилснә түрүн өдрәс авн Моньгэл Оln-амтнә Республикд Советск Союз өггч дөньгәр, мана орн-нутгин оln-амтнә эдл-ахун гол болгч — мал өсклгэни ясрад, научн болн культурн эв-аргь энүнд олзлгдгд болад, селәнә эдл-аху социалистическ кевәр өскгдв. Селәнә эдл-ахун делгрлгин нег ах күцлцә — селәнә эдл-ахун нициәд өслгэни болв. Иим нициәдн то 1953 джиллә дүнъ-цүлхд, 1957 джил 3,9 холван өсв.

Советск Союзин дөньгәр мана искусств болн культур унғ-үндсәрн социалистическ, кев-анзарн, келн-амтн кевәр өсджәнә. 1921 джилд эклицин түрүн школ гарггдсми, 1923 джил түрүн кинотеатр бүрдәгдсми. Ода мана орн-нутгт 1000 күн болгэнас 106 күн дундин школин сургьулчнр. Наадк халх эдл-аху, Советск Союзин дөньгәр, икәр өсджәнә.

Нарт делкән хойрдгч даяна — советск оln-амтнд күнд джилмүдт, мана оln-амтн эврәннь дөньгән күргджәв. Фашистнрлә даяллджәх джилмүдт моньгъл-советск иньглгэни улм батрв. 1946 джилин февраль сард мана орн-нутг СССР хойрин хоорнд иньглгд, нег-негидән дөнъ боллцлгэна туск бооцан кегдлә, экономикн болн культурин халхар тусан күрглцх күүндән болла.

Советск Союзин чидл-күчәр болн мөнгәр тосхгдсн, Моньгэлин газриг энгәнь керчдг гардг төмр хаалгь — мана эдл-ахун өслтд болн оln-амтнә баялд-джиргьл ясруллгэни ик нилчтә. Сүл джилмүдт бидн уулин болн нефтяной нань чигн оln зүсн күнд промышленностин ул делдджәнәвдн.

СССР манд техническ болн медрлтә улсарн дөнъ күргснә ашд шин предприятис тосхджанавдн, хуучн баясән ясджанавдн. Налайх шахт икдүлгдснә хөөн эклдж көдлджәнә, ноос угдаг Хатхыльск фабрик, Государственн типограф, пив-арк кедг Улан-баторск завод икдүлгддг ясдв. Кондитерск фабрик одахн эклдж көдлв. 40 миньгын дөрвджн метр баяртә амтн баях гермүд тосхгдджана, электрическ теерм, үснә завод, балгэсна водопровод, нань чигн кегс ик тосхлте кегдджәнә.

Селәнә эдл-ахун туст Советск Союз йир ик дөнъ күргнә. Зулг сүл арвн джилин эргид манд 9 сай арслинь мөнгь удаң болзтаггар, манд тустаггар өгсн деерән, 100 сай төгргин (мөньгнә то), өлг-эд өньгәр өгв. Мана оln-амтс хоорндк иньгллгэн өдр ирвәс батрад, цецгрәд йовна.

Советск оln-амтнәс оньдинд сургьмдг авчакхин төлә СССР-н нүүрлгч байн дамшлтиг бидн көдлмштән орлцулдж олзлнавдн. Эн төрт моньгъл-советск иньгллгэна обществ ик дөньгән күргдг, коммунизм тосхлгэна хаалгьд советск оln-амтнә бәрси диилвриг мана орн-нутгт тархахд ик нилчән хальдана.

СССР-н Деед Советин Президиумин ахлач К. Е. Ворошилов, бас тер мет СССР-н Деед Советин делегац мана орн-нутгт ирлгэн — мана иньгллгэни улм батлдж өөрдүлв. 1957 джилин май сард мана орн-нутгудин партиин болн правительственн делегацс хоорнд болсн күүндән — мана иньгллгэни болн хамдгч көдлгэниг батрулхд, мана орн-нутгт социалистическ тосхлт түргдүлхд ик чинртә болв.

Тер күүндврәс иштә Советск Союз мана орн-нутгт дакн немр дөнъ болв. Советск Союз эврәннь чидләр болн мөньгәр тосхсн 300 сай арслигә унтә нефтеперегонн завод манд өньгәр өгв. Модар урлгэна хойр завод манд бардг өгхми, тедн джилдән 1500 стандартн гер болн 2 миньгын терг кедж гаргьх күчтә болхми. Советск Союзин дөньгәр Уланбаторск электростанц икдүлгдхми, централнь Уланбаторск радиостанц тосхгдхми, ноос угдаг Хатхыльск фабрик шин техникәр агсгдхми.

Мана орн-нутгт авиационн көлг өскхин төлә СССР Улан-Баторг болн Сайшандд баясн аэродромсан манд өньгәр өгв. 1958-1960 джилмүдт эрүл-менд харлгэна төрәр Советск Союз манд ик дөнъ болхми. Ода социалистическ болгьдг хүврәгдджәх селәнә эдл-ахуг өргджүлхин кергт бидн СССР-с 2500 трактор, 550 комбайн, селәнә 200 электростанц, 3000 автомобиль, нань чигн тоотиг авхвдн.

Мал өсклгэниг ясрулдж, тохминь саярулдж, шим-шүүсинь икдүлхин төлә СССР-с сән тохмта 10 миньгын толгяа мал авхвдн, — тедн дунд симментальск, хасгин галзн тохмта үкрмүд, алтайск, каракульск хөд, нань чигн тохмта малмуд ирхми.

Мана оln-амтс хоорнд культурн залгылдан өсджәнә. Наукин болн культурн делегацсарн, артистнрән, спортсменсәрн, научн болн общественн организацин үүлдәчнрән селвлцлгэн — хойр орн-нутгиннь культурн джиргьл меддждасдж авлгэнд ик чинртә.

1952 джиләс нааран тасрхан уга, джил болгын моньгъл-советск иньгллгэна сар келгэн — мана оln-амтсин иньгллгэни зогсго, улм батрдг йовлгэна айта гидг герчнь болджана. Тиим сар ода мана орн-нутгт кегдджәнә.

Г. РАГЧА.

(«Монголын сонин» газетәс хасгдәд барлгдджана).